

LÄGESRAPPORT

Fotografi och teknologi: Artificiell intelligens och fotografins roll i samhället

Kontext:

Den 10 juni 2024 arrangerades ett fotografisymposium med fokus på artificiell intelligens och fotografins roll i samhället. Arrangörer var Hasselbladstiftelsen, Svenska Fotografers förbund (SFF) och HDK-Valand vid Göteborgs universitet (GU). Platsen för symposiet var Glashuset, HDK-Valand och femton personer från Hasselbladstiftelsen, SFF och GU närvarade.

Utgångspunkten för symposiet var att identifiera infallsvinklar som förhöll sig till fotografins produktion och konsumtion i samtiden med fokus på den teknologiska utvecklingen. Intentionen var att påbörja ett samtal där vi tillsammans började formulera aktuella frågeställningar och förhållningssätt som generativ AI ger upphov till.

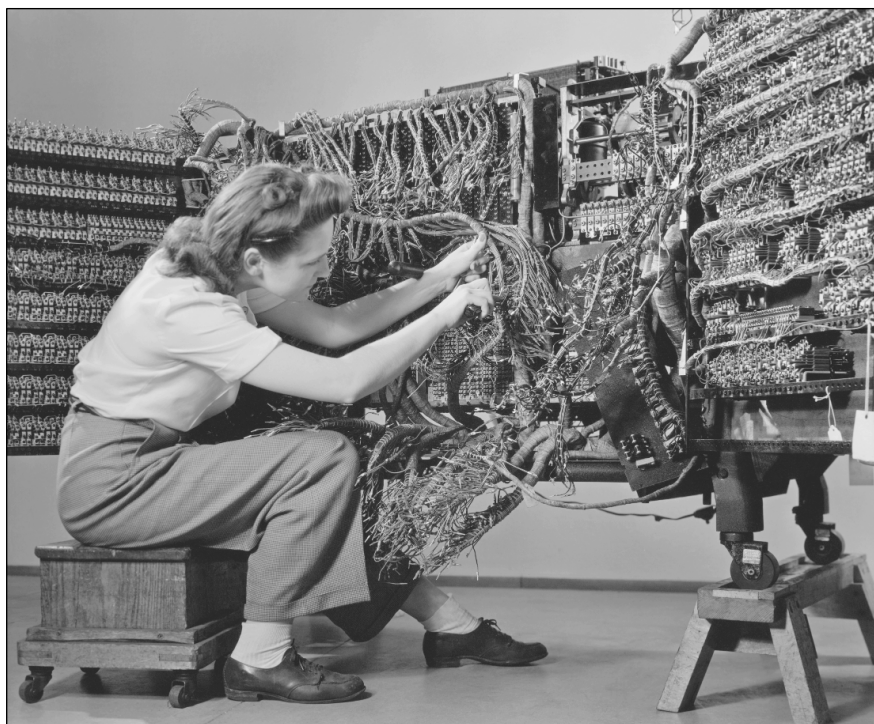
Symposiet inleddes med presentationer av deltagarna utifrån symposiets tematik. Efter presentationerna genomfördes en diskussion som fungerade som en plattform för kunskapsutbyte. Fokus var att åskådliggöra och diskutera relevanta omständigheter för fotografi idag.

Efter symposiet sammanfattade Paulina Holmgren (tidigare förbundsordförande för Svenska Fotografers Förbund) och Kerstin Hamilton (postdoktor vid Göteborgs universitet och Hasselbladstiftelsen) – de båda var också initiativtagare till symposiet – olika frågor och infallsvinklar som kom upp under dagen. Med avstamp i dessa skrev de ihop lägesrapporten, där de också utvecklade resonemangen utifrån det som togs upp på symposiet. Lägesrapporten sattes samman för att distribueras till symposiedeltagarna. I rapporten har inga enskilda deltagare citerats; i stället målar den med breda penseldrag och syftet är att rapporten ska fungera som referensmaterial, inte minst för de som deltog under dagen.

Deltagare:

Annika von Hausswolff
Arne-Kjell Vikhagen
Dragana Vujanovic Östlind
Eva-Teréz Gölin
Kerstin Hamilton
Louise Wolthers
Mats Jönsson
Niclas Östlind
Nina Mangalanayagam
Orla Vigsö
Paulina Holmgren
Pelle Kronestedt
Simon Fagéus
Stefan Jensen
Tyrone Martinsson

Foto: Berenice Abbott | IBM
Laboratorium | Ingenjör vid
IBM-dator | Sent 1950-tal

Den föränderliga spelplanen för verksamma inom fotografi

De som varit verksamma inom fotografi de senaste 25–30 åren har fått uppleva många olika förändringar i den tekniska utvecklingen som har påverkat deras vardag. Vid 90-talets början var fotografens arbetsflöde fortfarande till största delen helt analogt fram till det att ett negativ eller en papperskopia scannades inför tryck. Fotografen gjorde sitt uppdrag och kunden betalade för engångspublicering. Som upphovsperson ägde fotografen negativet och skickade en papperskopia som sedan returnerades när allt var tryckt och klart. På den tiden fungerade upphovsrätten.

Sakta men säkert började digitala kameror komma ut på marknaden, men det var först under tidigt 2000-tal som den professionella yrkesfotografen började använda ett helt digitaliserat arbetsflöde. Genom utvecklingen av internet och det enklare sättet att sprida digitala filer så tappade också upphovspersonen kontrollen över sina verk. Den tekniska utvecklingen gjorde visserligen att fotografens eget arbetsflöde blev snabbare, men ju mer tekniken blev tillgänglig, desto mer började den också att användas utanför den professionella yrkesrollen.

När den digitala kameran blev alltmer utvecklad och tillgänglig blev det en möjlighet i händerna på fotografens uppdragsgivare eller amatörer, och det uppstod en stor oro bland de yrkesverksamma att deras roll och betydelse skulle försvinna. Det blev en del stökiga år och uppdragsfotografen fick sig en törn, men efter en tid upptäckte uppdragsgivarna att det kanske ändå inte var tekniken, eller det faktum att man kunde skapa en bild med ettor och nollor, utan innehållet som var viktigast. Man insåg att det fanns de som var både utbildade och professionella på att kommunicera visuellt, och att de var de som var mest lämpade att göra jobbet.

Det som skedde med den första vågen av digitalisering med digitalkameror och fri distribution på webben kan liknas med den teknikutveckling vi ser idag. Bilden har blivit mer lättillgänglig och har på många sätt fått en större betydelse i samhället, men det uppfattade värdet på den enskilda bilden har minskat. Den yrkesverksamma inom fotografi ser utvecklingen av generativ AI både som ett hot och en möjlighet, och att tekniken förändrar spelplanen är tydligt. AI kommer att förändra världen, inte enbart inom konst och fotografi. Vissa yrken kommer försvinna och det kommer skapas nya.

Generativ AI som del av den fotografiska genealogin

Teknikutveckling sker oftast i relativt beskedligt tempo men ibland kommer en banbrytande innovation, såsom generativ AI, som med eftertryck framtvingar reflektion. Precis som traditionellt fotografi bygger den AI-genererade bilden på den fotografiska blicken och tekniken. Men indexikaliteten, som är kännetecknande för både analoga och digitala fotografier är mindre central för den AI-genererade bilden, även om fotografier fortfarande utgör källmaterialet.

Trots olikheter i bildens teknik, estetik och etik är fotografier och AI-genererade bilder ofta snarlika varandra i sitt visuella uttryck. Att betrakta bilder genererade av AI som en del av den fotografiska genealogin är på många sätt rimligt, inte minst för att fotografiska praktiker påverkas grundligt av de AI-genererade bildernas existens. Det finns också en kritisk kapacitet inom fotografisk forskning och praktik som är relevant för att artikulera teoretiska och affektiva insikter om AI-genererade bilder och deras verkningar i samhället. Semiotiskt

handlar det om att ta till vara på den kunskapsbas som under snart tvåhundra år har byggts upp inom fotografien, för att idag kunna identifiera ett språkbruk som också omfattar AI-genererade bilder.

Den generativa AI-bildens icke-materiella kropp

Till skillnad från den fotografiska bilden skildrar den generativa AI-bilden inte verkligheten såsom den såg ut framför kameran vid ett visst ögonblick. I stället vävs en rad befintliga bilder samman för att skapa en spekulativ illustration baserad på ett och nollor, en form av *ersatz* verklighet. Medan den fotografiska bildens varande är beroende av en taktill, tredimensionell verklighet konstrueras den AI-genererade bilden utifrån visuellt *noise*.

Begreppet diffusion är användbart för att beskriva processen som möjliggör genererandet av bilder. Diffusionsmodeller, som ligger till grund för de flesta text-till-bild-generatorer har tränats på stora bilddatabaser som innehåller annoterade bilder, vilket gör att den kan "förstå" sambandet mellan visuellt innehåll och textbeskrivningar.

Dessa bilder har under träningen genomgått en process där de successivt tillförts brus, till den grad att bilderna blir rent brus. Under en omvänd process tar modellen den brusiga bilden och metodiskt rekonstruerar en ny bild, där den steg för steg minskar bruset och återställer eller skapar nya detaljer utifrån de instruktioner som givits modellen. Detta sker genom avancerade beräkningar på pixelnivå, där modellen interpolerar och fyller i information baserat på vad den lärt sig under träningsfasen.

Den digitala bildens distribution

Sättet som bilder cirkuleras varierar i olika tider beroende på tekniska möjligheter. Sedan millennieskiftet har den digitala tekniken grundligt förändrat hur bilder når sin betraktare. Om fotografier traditionellt gjordes som en form av "troféer" (Susan Sontag, 2004), så började bilder under tidigt 2000-tal ses som meddelanden att sprida snarare än som objekt att bevara. Runt den här tiden kom också mobiltelefoner med inbyggd kamera att alltmer dominera marknaden.

Om sociala medier och mobiltelefoner drastiskt har förändrat hur fotografier har spridits de senaste decennierna, så befinner vi oss nu i inledningen av ett nytt tekniskskifte med maskininlärningsprogram. Användningen av maskinseendeprocesser, där maskiner både skapar och tolkar bilder utan direkt mänsklig inblandning, blir allt mer utbredd.

De många rollerna i samma person

Verksamma inom fotografi är en bred skara från utövande konstnärer, retuschörer, pedagoger, forskare, institutionsfotografer, porträttfotografer och bildjournalister till kommersiella utövare. De kan jobba med både stillbild och rörlig bild. Vi ser ganska tydligt att olika verksamhetsområden inom fotografi påverkas olika av AI-utvecklingen. Ibland samexisterar flera roller i samma person om man exempelvis är både verksam som konstnär och försörjer sig på att utbilda, göra redaktionella eller kommersiella uppdrag.

En bildjournalist måste ta hänsyn till pressetiska regler och förhålla sig till förväntningar på bilden som sanning. Inom den kommersiella och konstnärliga världen råder frihet att visualisera idéer, koncept och budskap som inte begränsas av det autentiska.

Ny teknik har genom tiderna förändrat spelplanen för de yrkesverksamma. Generativ AI tar bildskapandet till en helt ny nivå och vi kommer nog se nya roller i framtiden. Tekniken, förutom att användas av verksamma inom fotografi, är också lättillgänglig för traditionella bildköpare, kunder och allmänhet vilket gör att uppdragen minskar för de som frilansar och säljer fotografiska tjänster. Inom bildskapandet kommer vi säkert se nya roller som professionell ”promptograf” där man skapar bilder från text. Det är ingen självklarhet att man arbetar med linsbaseradamerateknik för att skapa syntetiska ”fotografiska” bilder.

Balansgången (mellan hot och möjligheter)

Som verksam inom fotografi är det svårt att veta hur man ska förhålla sig till generativ AI i sitt professionella utövande. Det kan vara ett verktyg för det egna bildskapandet, samtidigt som den nya tekniken kan bidra till att man förlorar uppdrag. Man vacklar mellan att stå fast vid att jobba enbart med den fotografiska bilden eller hoppa på den nya tekniken fullt ut. Förlusten av uppdrag blir tydligast inom den kommersiella världen, medan journalistiken fortsatt ställer krav på sanning och äkthet.

Många kommersiella kampanjer med AI-genererade syntetiska ”fotografiska” bilder ser vi redan idag i det stora flödet. Det är inte alltid den traditionella fotografen som anlitas för att skapa de AI-genererade bilderna, utan många gånger är det kunden själv som gör det. Med dagens teknik kan bilder skapas utan att varken anlita en fotograf, förhålla sig till upphovsrätten eller arvoda mänskliga modeller där man måste ta hänsyn till GDPR. Det finns också farhågor om att det kommer att finnas en förväntan och orimliga krav på korta leveranstider och att det ska bli svårare att motivera varför en mänskligt skapad fotografisk bild ska ta timmar att skapa när generativ AI kan göra det på minuter eller sekunder. Detta kan leda till osund prisdumpning på marknaden.

De verksamma inom fotografi drabbas av utvecklingen i dubbel bemärkelse, både med förlorade uppdrag och att deras verk utnyttjas som träningsdata för att utveckla AI-modeller. Samtidigt kan många ha stor nytta av generativ AI som ett verktyg i sitt eget skapande. Exempelvis genom att ta hjälp av smarta algoritmer, automatisk brusreducering, förlängning av bakgrunder och att skapa avancerade masker. Idag går det att effektivisera många delar av arbetsflödet, vilket ger nya möjligheter att koncentrera sig på det kreativa uttrycket där de yrkesverksamma, med erfarenhet och kompetens, skapar värde. Det är dock angeläget att utvecklingen och användandet av ny teknik inte sker på bekostnad av upphovspersoners rättigheter.

Hållbart ekosystem för verksamma inom fotografi

Att det som fotografer skapar har ett värde är tydligt när man idag ser stora företag som bygger affärsmodeller på skaparnas upphovsrätt som kapital. Men pengarna landar inte hos upphovspersonerna eller de yrkesverksamma inom fotografi.

Avtalslicenser kan vara en möjlig väg framåt för att lösa maktbalansen och problematiken med inlärningen och utebliven ersättning för upphovspersoner. Kollektiva förvaltningsorganisationer som tex Bildupphovsrätt och andra systerorganisationer i Europa och USA arbetar med att hitta lösningar för kollektiva avtalslicenser. En kollektiv avtalslicens skulle underlätta för AI-utvecklare, som genom avtalet skulle kunna ersätta upphovspersoner för användningen utan att behöva göra det direkt mot den enskilda upphovspersonen. I dagens

verklighet är detta nästintill omöjligt. Samtidigt som utvecklarna av AI-modeller gör rätt för sig finns det i och med detta möjlighet att pengar går tillbaka till skaparna. De kan då fortsätta vara verksamma och bidra med nya verk som AI-modeller kan träna på, vilket möjliggör ett mer hållbart, mänskliga skapandets ekosystem.

Upphovsrätten och generativ AI

Upphovsrätten

Tekniken utvecklas i snabb takt och juridiken hinner inte med. Flera juridiska processer pågår och regelverk implementeras i Europa och USA vilket kommer att ge oss tydligare ramar om hur man kommer se på träningen av AI-modeller med hjälp av upphovsrättsskyddade verk.

Upphovsrätten utgör en integrerad del av äganderätten och är en mänsklig rättighet skyddad av svensk grundlag. Tack vare den upphovsrättsliga ensamrätten kan en upphovsperson godkänna eller motsätta sig användning av sina verk. Utvecklingen av generativ AI sker genom att en mängd befintliga upphovsrättsligt skyddade verk används, vilket inkräktar på rättighetshavarens ensamrätt. All användning av upphovsrättsligt skyddade verk vid träning av generativ AI förutsätter upphovspersonernas uttryckliga tillstånd och bör omfattas av ekonomisk ersättning.

Vi fick en ny moderniserad lag 1 januari 2023 genom implementeringen av DSM-direktivet. Hela syftet och tanken från EU var att stärka upphovspersonerna på en obalanserad digital marknad. Lagen säger att upphovspersoner ska ha rätt till skälig, lämplig och proportionerlig ersättning och insyn i hur deras verk används och vilka intäkter de genererar. Tyvärr efterlevs inte detta. Det krävs kunskap i alla led. Både bland upphovspersonerna, uppdragsgivarna, AI-utvecklarna och den stora allmänheten.

“Outputen”

Bildskapare som själva använder generativ AI bör se till att de själva tar de aktiva och kreativa besluten i processen för att det som skapas ska skyddas av upphovsrätten. Om en ”output” är resultatet av tillräckligt mycket mänsklig kreativitet i form av fria och kreativa val i samband med skapandet, så kan ”outputen” uppfylla krav för upphovsrättsligt skydd som verk. Men de generativa AI-verktyg som har utvecklats är så pass självständiga (autonoma) att utrymmet för mänsklig kreativitet, som påverkar slutresultatet, är mycket begränsat.

Att använda egna verk i inlärning och att bearbeta bilder både innan och efter det genereras med AI öppnar för möjligheten att själva äga rättigheterna. Genererar man bild från text, finns inga garantier att man äger rätten till outputen.

Stil och manér

En annan fråga som har aktualiserats i samband med användning av AI för generering av bilder är att upphovsrätten inte skyddar en konstnärs stil och manér. Flera av de AI-modeller som finns på marknaden idag kan generera bilder som påminner om kända upphovspersoners ”stilar”. Men så länge det nya innehållet inte är tillräckligt likt ett konkret verk så föreligger inte upphovsrättsintrång.

TDU — text- och datautvinning

Begränsningar i ensamrätten, kallade inskränkningar, ger användare rättigheter på bekostnad av upphovspersonen. Text- och datautvinning (TDU) infördes som en inskränkning för att möjliggöra genomsökning av stora datamängder för att hitta mönster, samband och trender, bland annat inom forskning. Vissa AI-utvecklare hävdar att denna inskränkning är tillämplig för att använda skyddade verk som träningsdata. Medan andra, bland annat jurister hos Sveriges kulturskapsorganisationer, anser att det strider mot "trestegstestet" och att träningen av AI-modeller snarare är ett intrång i upphovsrätten.

Enligt trestegsregeln ska inskränkningar vara tydligt definierade, inte konkurrera med upphovspersoners rättigheter, och endast vara motiverade av starkare motstående intressen som inte är kommersiella. Träning av generativa AI-modeller strider mot trestegsregeln och därmed bör man inte kunna luta sig mot TDU-inskränkningen som AI-utvecklare.

Just nu pågår en rättsprocess i Tyskland där en fotograf stämt en AI-utvecklare för att de använt hans bilder. Utvecklarna erkänner kopiering av hans verk, men hänvisar till TDU-inskränkningen. Fallet är inom kort uppe i domstol och resultatet kan påverka tolkningen av inskränkningen i hela Europa.

"Opt-out"

Enligt den nya EU-lagstiftningen, AI-act, skulle man kunna tolka det som att AI-utvecklarna ha rätt att plocka upphovsrättskyddat material från nätet utan att fråga om lov eller betala ersättning, så länge upphovspersonen i fråga inte gjort en "opt-out". Med en opt-out menar man att upphovspersonen aktivt sagt nej till att deras verk får användas för AI-träning. En opt-out måste vara maskinläsningsbart och kopplat till bildens metadata. Det är absurt att man som enskild fotograf och upphovsperson ska behöva kräva förbehåll. Denna tolkning anses också strida mot trestegsregeln och man måste nog reglera detta på ett mer rimligt sätt.

Bilder har ju en tendens att spridas bortom ens kontroll och därmed förlorar man också möjligheten att säkerställa en opt-out. Många hävdar därmed att ett system som kräver opt-out inte fungerar i praktiken.

Flera kulturskapsorganisationer har tittat på möjligheten att göra en kollektiv opt-out för sina medlemmar, men här råder de olika åsikter kring om man har den rätten i föreningens stadgar att företräda medlemmarna på det sättet. Läromedelsförfattarna är en organisation som gjort en opt-out för sina medlemmar. Denna kan dock kanske mest ses som en markering kring att hävda var rättigheterna ligger än att det i realiteten blir något som efterlevs.

AI i förhållande till upphovsrätt är ett område som i vissa delar inte är rättsligt klarlagt ännu, och olika tillämpningar och tolkningar förekommer fortfarande bland rättssakskunniga och olika aktörer på marknaden. Generellt handlar det om att se över lagar och regleringar på hela området. Upphovspersonernas bildrättigheter, dataskydd och integritetsrättigheter måste upprätthållas. Konstnärlig frihet, kvalitet och mångfald måste skyddas och främjas även i AI-sammanhang.

Tre etiska aspekter och förhållningssätt

I lägesrapporten vill vi betona ytterligare några av de etiska aspekter som är viktiga i diskussionen om den teknologiska utvecklingen. Här går det till exempel att luta sig mot

”Ethics of Artificial Intelligence”, UNESCOs rekommendationer för att bidra till att AI utvecklas, styrs och används på etiska sätt. I rekommendationerna framhålls att AI för med sig mycket gott inom exempelvis hälso- och sjukvård och bidrar till att sammankoppla människor, men de snabba förändringar väcker också ”djupgående etiska farhågor”. Några av dessa områden togs också upp på symposiet den 10 juni.

1) Arbetsförhållanden

En av de mer problematiska följderna av artificiell intelligens är den mänskliga arbetskraft som exploateras för att säkerställa att den breda allmänheten aldrig får ta del av de mest avskyvärda bilderna. Branschens exploatering av billig arbetskraft har många skepnader och sträcker sig från så kallade gig-arbetare i USA till unga människor i Kenya som tvingas titta på filmklipp av våldtäkter, självmord, barnpornografi och mord. De kallas för ”content moderators” och går igenom det värsta internet har att erbjuda för att det inte ska cirkuleras på sociala plattformar.

Det är människor som tränar upp algoritmerna; när tekniken har lärt sig det den behöver riskerar dessutom de individer som har utfört det psykiskt påfrestande gallringsarbetet att stå utan jobb, eftersom de då ersätts av tekniken.

2) Miljö

Ytterligare ett globalt problem som AI ger upphov till är omfattande miljöpåverkan. Teknikens inverkan på miljön inbegriper såväl koldioxidutsläpp som AI-relaterat elektroniskt avfall.

Alltmer komplexa AI-modeller kräver stora mängder energi både för att utvecklas och användas, vilket skyndar på klimatförändringarna. Samtidigt kan den kunskap som den artificiella intelligensen bidrar till vara viktig för att hitta lösningar på samma utmaningar som drivs på av densamma.

När tekniken är förbrukad slängs den; e-avfallet från AI-teknik består av giftiga kemikalier där kvicksilver och bly bidrar till föroreningar i naturen vilket påverkar både miljön och människors hälsa.

3) Bias

Ett grundläggande problem med generativ AI är det faktum att AI-algoritmer inte är neutrala. Snedvridningar och fördomar som präglat historien reproduceras genom AI som tränas på existerande data. Västerländskt präglade normativa bilder fortplantas genom AI i en form av historiens rundgång. Resultatet är en påtaglig bias som är svår att komma till rätta med eftersom maskininlärningsalgoritmerna är så komplexa.

Ett exempel som illustrerar några aspekter av den här problematiken: Bildbyråjätten Getty Images, med 350 miljoner bilder i sin bank, har stämt Stability AI, företaget bakom AI-bildgeneratorn Stable Diffusion, för att ha tränat på deras upphovsrättsligt skyddade bildbank. Samtidigt har Getty Images startat en egen bildtjänst ”Generative AI by iStock” – som bygger på generativ AI. ”Generative AI by iStock” har tränats på Getty Images stora bilddatabas med licensierade bilder, något som gör att alla bildrättigheter finns inom modellen hos Getty. Den stora faran med detta sätt att generera nya AI-bilder från en bildbank som redan innehåller stora delar av normativa och västerländskt präglade bilder, resulterar i att stereotyper förstärks.

Transparensen

Transparens är en viktig faktor för att nå fram till mer etiska användningar av generativ AI. Kopplat till ovanstående etiska frågor kan transparens bidra till att synliggöra dåliga arbetsförhållanden, miljö- och klimatrelaterade konsekvenser av tekniken och den bias som är inbyggd i AI. Vad gäller bilders trovärdighet är också transparensens viktig, vilket kan innefatta att ange vilken teknik som har använts, upphovsperson och tillvägagångssätt.

För AI-utvecklare handlar det om att tillhandahålla transparent och tydlig information om deras AI-system och hur dessa tränas. Upphovspersoner bör i sin tur även vara tydliga med hur deras verk får användas i avtal med bildköpare, men också upprätthålla en etisk standard med transparens av eventuell inblandning av generativ AI i det skapade slutresultatet när det kommer till bildjournalistik.

Inom utbildning ser vi att det utvecklas regler kring generativ AI i samband med antagning och examination, där akademisk hederlighet är en faktor. I dessa sammanhang kan det vara angeläget att vara tydlig med vem som har gjort vad och vilka tekniker som har använts.

Konstnärer har inte samma skyldighet att vara transparenta i relation till sina metoder som exempelvis en bildjournalist eller forskare. Däremot ser vi exempel på där konstnärer ändå väljer att arbeta med en transparens avseende metod och syfte för att höja trovärdigheten i sina arbeten.

Konstnären som kanariefågel

Konstnären har potential att agera som en kanariefågel i gruvan. Inom samtidskonsten finns förmågan att bemöta ett brett spektrum av risker; genom att lägga samman olika delar av berättelser och arbeta med en variation av material, metoder och tekniker kan teknologiska brister och faror som följer med tekniken adresseras.

Ett exempel på hur konstnärliga strategier kan belysa problem inom tekniken är i användandet av det etablerade begreppet *glitch*, ett begrepp som beskriver ett tekniskt fel i elektroniska system. Glitch inom konsten kan belysa teknikens ofullkomlighet och peka på visuella misstag och felaktigheter. Till exempel det faktum att teknologin tränas på heteronormativa, västerländska data. I stället för att "gå med" på teknologins systematiska maktobalans och de bilder som AI genererar kan konstnären ta fasta på felen, och störa arkivets och algoritmernas auktoritet.

Konstnären har möjlighet att aktivt framställa de alternativa berättelserna. Han kan också göra kopplingar mellan modern teknik och historiska skeenden – såsom generativ AIs koppling till surrealismen – och synliggöra människans samspel med maskinen. Även om konstverk sällan handgripligen rättar till existerande problem kan de rikta blicken mot något som är fel eller anmärkningsvärt och på så sätt bidra till medvetenhet och en kritisk blick på ny teknik.

Den fotografiska bildens trovärdighet

Med postmodernismen riktades skarp kritik mot geniet, äktheten och bildens förmåga att representera sanningen. För konstnärer blev det iscensatta fotografiet en strategi, och fiktiva berättelser har under decennier erbjudit produktiva alternativ till utmaningarna kopplade till fotografins relation till verkligheten.

Idag ser den fotografiska spelplanen annorlunda ut än för fyrtio år sedan. År 2022 började generativ AI med text-till-bild-modeller nå en kvalitetsnivå som är jämförbar med faktiska fotografier. Trots att fotografier alltid har bearbetats och manipulerats gör hastighet, tillgänglighet och omfattning att den bearbetade bilden snabbt har nått en ny nivå. Med teknikens hjälp tar det inte många sekunder att skapa bilder som ser ut som fotografier, men som saknar grund i traditionella fotografiska processer. Till skillnad från tidigare generationers bildmanipulation är den nya tekniken också lätt att använda för den breda allmänheten.

AI-processer som är betydligt svårare att greppa än fotografiska processer ställer krav på betraktaren att vara kritisk och fråga sig hur bilden kom till. Risken är att det ifrågasättande som är nödvändigt för att inte acceptera vilken bild som helst gör att vi också börjar tvivla på fotografiet som trovärdigt vittnesmål. Förekomsten av generativ AI föder en misstänksamhet mot alla bilder. När trovärdigheten förstörs, när bilder i stora mängder cirkulerar som skildrar historien på felaktigt vis, då riskerar historien att alltmer destabiliseras.

Den fotografiska bildens roll i samhället

Att bilden skildrar något som faktiskt har hänt är för många betraktare en viktig faktor när bildens syfte är att förmedla förståelse för allt från konflikter och övergrepp till vardagligheter och allmänmänniska relationer. När en bilds autenticitet har ifrågasatts i dessa sammanhang har dess språngkraft ofta förminskats.

Om vi i varje tid bör ställa oss frågan vad som står på spel, så är frågan om bildens kredibilitet i tider av postsanning en högst aktuell fråga idag. Från en fotografisk horisont, när desinformation sprids alltmer, är det den fotografiska bildens roll i samhället som står på spel. Sättet vi informeras om vad som pågår i världen förändras; i takt med att sociala medier har brett ut sig har förenklande förklaringsmodeller vunnit mark.

Att AI tar manipulationen till oanade höjder och utgör ett hot mot kunskapen är ett angeläget område för det fotografiska fältet. Frågan idag är inte enbart om en bild har skapats av en människa eller av artificiell intelligens, utan hurvida bilden över huvud taget kan uppfattas som relevant för att förmedla information, fakta och kunskap.

Ett komplext nätverk av bilder och frågor

Generativ AI är en dubbelverkande kraft inom fotografi och erbjuder både utmaningar och nya möjligheter. Det finns ett behov av att navigera dessa förändringar med en medveten och etiskt grundad inställning. När bilder ifrågasätts i populistiskt syfte behöver de som är verksamma inom fotografi bidra med andra former av ifrågasättande.

Den tekniska utvecklingen går snabbt och snarare än att söka tvärsäkra svar handlar det i hög grad om att försöka ställa de rätta frågorna. För att kunna ta sig an den mångfald av komplexa frågor som berör etik, teknik och estetik, är dialog och samverkan viktigt. Att söka nya förståelser tillsammans genom samverkan mellan aktörer inom det fotografiska fältet, men också i tvärvetenskapliga samarbeten skapar möjlighet att utveckla metoder och insikter andra än de som formas i fotografispecifika sammanhang. Detta är centralt för att bilden även i framtiden ska kunna användas för att skapa nya förståelser och bidra till förändring i samhället.

Presentationer

♦ **AI och ursprunget i fotografins teknologi** — Simon Fagéus

Med utgångspunkt i sitt doktorandprojekt *Artificial Ways of Seeing*, som undersöker hur AI förändrar förutsättningarna för design, juridik och demokratiska frågor inom visuell övervakning, presenterade Simon en tidslinje över hur den fotografiska teknikutvecklingen har bidragit och utgör grunden för generativa bildframställningstekniker samt de matematiska modeller som möjliggör artificiell intelligens.

♦ **Bilden i postsanningens och den artificiella intelligensens tid** — Kerstin Hamilton

I sin presentation ställde Kerstin frågan om vad som står på spel för fotografiet idag och placerade detta i en fotografihistorisk kontext. Hon diskuterade också de potentiella konsekvenserna i samhället som den snabba spridningen av AI-genererade bilder kan ge upphov till. Särskilt fokus lades på hur förtroendet för bilder i samhället kan påverkas i en tid präglad av desinformation, sociala medier och postsanning. Kerstin är postdoktor (2024–2026) vid Göteborgs universitet och Hasselbladstiftelsen och fokuserar i forskningen på experimentellt dokumentärfotografi med Onsala rymdobservatorium som utgångspunkt, och utforskar kopplingarna mellan fotografi, naturvetenskap och samhälle.

♦ **Hur generativ AI påverkar fotografi och dess utövare** — Paulina Holmgren

Paulina, som är fotograf och tidigare förbundsordförande för Svenska Fotografers Förbund, gjorde en presentation med fokus på situationen för verksamma fotografer, konstnärer och upphovspersoner. Hon redogjorde för SFFs yrkesundersökning och resonerade närmare kring resultatet av svaren vad gäller AIs påverkan. Utvecklingen av generativ AI togs upp både som ett hot mot en yrkeskår, och en möjlighet som ett verktyg i det egna skapandet. Paulina diskuterade även hotet mot den fotografiska bildens trovärdighet, upphovsrätten och hur upphovspersoner drabbas genom att deras verk används som träningsdata i AI-utvecklingen.

♦ **Från Kanariefåglar till Hyperobjekt: AIs roll inom Fotografi** — Stefan Jensen

I sin presentation åskådliggjorde Stefan etiska utmaningar med AI inom fotografi och lyfte fram konstnärer som "kanariefåglar", som tidigt kan belysa AIs påverkan på bildskapande och samhälle. Han framhöll att teknologi bör ses som ett mångfacetterat hyperobjekt med flera lokus och komplexa tidshorisonter – för att förstå dess påverkan på fotografi krävs att teknologin undersöks genom flera perspektiv. Presentationen uppmärksammade behovet av att kritiskt reflektera över hur AI påverkar maktstrukturer och det visuella landskapet, men också vilka möjligheter teknologin har för ekologisk och individuell autonomi.

♦ **Visuella teknologier i forskning** — Tyrone Martinsson

Tyrone presenterade exempel från forskning relaterad till transdisciplinär samverkan kring den arktiska miljön på Svalbard. Presentationen avsåg att kort belysa användandet av XR-tekniker och digitala visuella praktiker i fältbaserad forskning med fokus på visualisering och storytelling. Resultat från den forskningen utgör grunden för en databas kring refotografering av glaciärer på Svalbard och virtuella tekniker i fjärrforskning och forskningskommunikation.

♦ **AI och högre utbildning** — Arne-Kjell Vikhagen

Arne Kjell presenterade det pågående arbetet med en AI-policy på HDK-Valand, och lyfte frågor som är viktiga för högre utbildning i förhållande till AI och dess möjligheter. Var går gränsen mellan AI som nyttigt verktyg, brainstorming partner, språkhjälp med mera, och ursprungsperson? Hur skapar vi rättvisa och utmanande examinationer för våra studenter? Vilka konsekvenser kan AI tänkas ha för våra antagningsrutiner, där man på ena sidan ser AI som ett verktyg bland många, men samtidigt vill bedöma sökandenas självständiga arbete?

♦ **Glitching the dataset** — Louise Wolthers och Nina Mangalanayagam

Louise och Nina presenterade konstnärliga exempel från deras pågående forsknings- och samarbetsprojekt mellan Hasselbladsstiftelsen och HDK-Valand. De undersöker glitchens roll inom fotografi, som form, metafor och metod, med särskilt fokus på digitala kulturer och nätverk. Det övergripande målet är att definiera hur glitcher på olika sätt kan påverka tekniska system, rådande kunskap, klassificeringar och maktsystem.

♦ **AI och fotografi** — Niclas Östlind

Presentationen tog utgångspunkt i Arvida Byströms omdebatterade utställning på Dunkers kulturhus under våren–sommaren 2024. Byströms hör till de som tidigt och konsekvent har arbetat med sociala medier och AI i sin skapande, och hennes utställning byggde helt på interaktion med och medskapande av en robot. Exemplet visar på hur ny teknologi kan användas inom en konstnärlig praktik som bygger på fotografi i en utvidgad mening. I presentationen drogs också paralleller till tidigare diskussioner om förhållandet mellan människa och maskin, och förutsättningarna för kreativt skapande. Ett exempel var en uppsats från Södertörns högskola publicerad 2015: *Den digitala konstvärlden: Digital konst, teknik och det institutionella konståbegreppet*, som visar hur frågan varit aktuell länge.